

Гдакович М. С.

кандидат філологічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-3755-4501>

МОВНОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ ГАЛИЧИНИ у 20–30-х рр. ХХ ст.

JEL Classification: K 19
SECTION “LAW”: Право.

Анотація. У статті проаналізовано діяльність українських правників в обороні прав української мови в Галичині у 20–30-х рр. ХХ ст. Висвітлюється роль українських адвокатів як захисників національних і громадянських прав українців. Українські правники провадили суспільно-політичну та культурно-освітню роботу, обстоюючи права української мови в жорстких умовах польської окупації. Задля реалізації цієї мети було засновано Союз Українських Адвокатів, також започатковано часопис «Життя і Право» (1928–1939 рр.), друковані матеріали якого засвідчили високу фаховість українських правників та їхню державницьку позицію.

Ключові слова: українські правники, Союз українських адвокатів, права української мови, мовнозахисна діяльність.

Annotation. The paper highlights the social activities of Ukrainian lawyers to establish the Ukrainian language in Halychyna in the 20's-30's of the XX century.

In the 20's-30's XX century Ukrainian lawyers were the leading self-organized force, legal representatives were implementing the task assigned to them to protect national interests in the context of the policy of pacification of the Polish government against Ukrainians, constant police terror against all manifestations of Ukrainian national life.

The Union of Ukrainian Lawyers and the Society of Ukrainian Lawyers carried out active cultural and educational work, the activities of the Union and the Society were aimed at raising the legal culture of Ukrainians, creating a civil society, protecting the rights of the Ukrainian language. The body of the aforementioned organizations was the journal “Zhyttia i Pravo” (“Life and Law”) (1928–1939). The journal constantly advocated the rights of the Ukrainian language and the Ukrainian nation. The magazine testified to the high professional level of Ukrainian lawyers and their conscious civil stance.

It is necessary to note the important role of K. Levytskyi, who directed the activities of the Union of Ukrainian Lawyers on the study and development of Ukrainian legal terminology. To this end, on May 8, 1936, the Union of Ukrainian Lawyers together with the Shevchenko Scientific Society in Lviv and the Society of Ukrainian Lawyers, established the “Terminology Commission for the Establishment of Ukrainian Terms in the Latest Polish Legislation”, which included A. Rak, L. Hankevych, Z. Lukavetskyi, also an authoritative linguist V. Simovych. The results of the work were published in the journal “Zhyttia i Pravo” under the heading “Outcomes of the Terminology Commission”. It is known that the Terminology Commission prepared for publication a Polish-Ukrainian dictionary of legal terms, but the work was not implemented due to political circumstances.

Despite the oppression of the Polish authorities, the interwar period became an important milestone in the development of the Ukrainian language and legal terminology.

A promising area of further research is the study of the contribution of the leaders of *Halychyna* in the 20's-30's of the twentieth century in expanding the functions of the Ukrainian language, in the development of a scientific and official-business style as necessary elements of the literary language.

Keywords: Ukrainian lawyers, the Union of Ukrainian lawyers, the rights of the Ukrainian language, linguistic protective activity

Вступ. У сучасних студіях, в яких досліджується процес становлення та утвердження української мови, поза докладною увагою часто залишається мовотворча праця західноукраїнських діячів, зокрема правників. Це пов'язано із панівними в українській історіографії й мовознавстві настановами, відповідно до яких розвиток української мови поставав як культурно-мовний процес, представлений передусім мовним досвідом українських діячів Наддніпрянщини. Проте 20–30-ті рр. ХХ ст. у Галичині – важливий етап у суспільно-політичному й духовному житті українства. В умовах бездержавності українські адвокати виступали як активні учасники національного життя українців та державотворчих процесів у Галичині. Попри значну кількість публікацій з проблематики української адвокатури Галичини в добу міжвоєнної мовнозахисної та мовотворчої діяльності правників досі недостатньо вивчений. Науковці (зокрема М. Литвин, Т. Андрусак, І. Чорновол, М. Петрів) здебільшого зосереджуються на правничій, громадсько-політичній, фаховій науковій праці тогочасних правників. Наукова соціолінгвістична й термінотворча праця тогочасних правників лише стає об'єктом спеціального дослідження мовознавців – таке розуміння бачимо у працях О. Калинюк, М. Мозера, І. Даценка. Проте досі залишаються не висвітленими численні аспекти громадської і мовнозахисної діяльності тогочасних українських адвокатів у Галичині, вважаємо також, що недостатньо розкрита їх праця у розширенні соціальних функцій української мови.

Метою статті є висвітлення діяльності українських правників у захисті національних інтересів, насамперед національних і громадянських прав українців. Одним із головних напрямів адвокатської роботи стало обстоювання прав української мови як головного громадянського права, і як основного чинника націотворення.

Результати дослідження

Після поразки визвольних змагань українці в Галичині опинилися у скрутних суспільно-політичних і економічних обставинах. Досягнення українців Галичини в національно-культурній і політичній сферах, які здобули українці ще за часів перебування у складі Австро-Угорщини, здебільшого були ліквідовані. Польща не додержувала міжнародних зобов'язань (на Паризькій мирній конференції Польща зобов'язувалась перед державами Антанти гарантувати українському населенню культурну автономію; всі гарантії ніколи не були реалізовані). Вирішивши створити однорідну національну державу, Польща проводила агресивну політику щодо національних меншин, насамперед стосовно українців. Польська урядова номенклатура уникала навіть слова українці, вживаючи назви *rusiny*, *rusinski*. За зразком Малоросії Галичину називали Малопольською східною. Мовна політика польського уряду була спрямована на тотальне запровадження виключно польської мови, як державної. Польському тискові українська громадськість протиставила свою активність у боротьбі за соціальні права і національний розвиток. Загалом життя українців Галичини під окупацією Польщі в добу міжвоєнної – це двадцятилітній період боротьби за національну незалежність, українську державу серед постійного поліцейського терору щодо всіх проявів українського національного життя. Провідну роль у духовному і суспільному поступі українства на західноукраїнських землях відігравали українські адвокати.

У захисті прав української мови виступав Союз українських адвокатів (СУА), який постав 20 травня 1923 р. СУА заступив «Колегію оборонців» (створену 1919 р. М. Волошином). На Установчих зборах СУА були присутні 50 адвокатів та 15 кандидатів адвокатури, серед засновників – С. Федак, М. Левицький, М. Волошин, В. Охримович, С. Шухевич, Я. Олесницький. Головами СУА були Л. Ганкевич, а з 1924 р. до 1939 р. головою незмінно обирали К. Левицького. СУА постійно вирішував українські проблеми того часу – обстоював професійні інтереси української адвокатури, боронив права української мови в судах, організовував захист українських громадсько-політичних об'єднань і окремих їх членів у політичних процесах. Серед пріоритетів СУА – розвиток української правничої термінології, боротьба за право вживати українську мову в державних, судових та інших органах Польщі. У червні 1932 р. Союз українських адвокатів скликав конференцію, на яку були запрошені представники освітніх та економічних установ. Серед положень резолюції можна виділити такі: «Членам української нації належуться у всій повноті права їх рідної мови на всій національній території»; «Конференція стверджує, що досі видані в П.Р.П. закони і розпорядження про уживання української мови далеко не вдовольняють прав української нації»; «Кожда наша установа та громада у всякій справі та в кожному часі і місці обов'язана безумовно уживати української мови в слові і письмі та ставати в обороні прав своєї мови» [5; с. 57].

Необхідно відзначити вагому роль К. Левицького (більше тут – [2]), який спрямовував діяльність СУА на дослідження та розвиток української правничої термінології. З цією метою 8 травня 1936 р. СУА

разом з Науковим товариством ім. Шевченка у Львові та Товариством Українських Правників створив «Термінологічну Комісію для устійнення українських термінів у найновішому польському законодавстві», до складу якої входили А. Рак, Л. Ганкевич, З. Лукавецький, також авторитетний мовознавець В. Сімович. Результати роботи друкувалися у часописі «Життя і Право» у рубриці «Висліди термінологічної комісії». Відомо, що Термінологічна комісія готувала до друку польсько-український словник правничих термінів, однак праця не була реалізована через політичні обставини.

У червні та жовтні 1927 р. вийшло два числа першого часопису СУА – «Бюлетень Союзу Українських Адвокатів» за редакцією Л. Ганкевича, проте далі вихід бюлетеня був зупинений.

У липні 1928 р. Союз Українських Адвокатів почав видавати журнал «Життя і Право: вісник теорії і практики», який виходив щоквартально аж до 1939 р. З 1929 р. до виходу видання долучилося Товариство Українських Правників (ТУП). До складу редакції часопису у різні роки входили відомі правники: В. Старосольський, М. Грушкевич, О. Надрага, Р. Домбчевський, А. Рак, Є. Давидяк, М. Каратницький. Відповідальним редактором незмінно був К. Левицький, саме завдяки зусиллям якого стало можливим видання фахового юридичного часопису. К. Левицький, як ніхто інший, розумів значення права і правничої культури в національно-політичному поступі нації: «Загал нашого українського правничого світа відчуває потребу того органу, та й належиться, щоби ми Українці на цих землях і в сучасних обставинах мали свій правничий орган як знамя культури і оборони прав нації» [7, с. 2]. К. Левицький уже мав досвід такої роботи, адже він був редактором першого українського юридичного видання – «Часопис правника» (1889–1900 рр.).

Значну увагу «Життя і Право» приділяв мовній проблематиці, на чому акцентували самі автори: «Мовній справі віддало наше видавництво чи не найбільше місця та присвятило їй уваги ... в боротьбі за права нації. ... Не лише саме право мови, але й правнича наша мова її чистота і виразність мали в «Ж і П» свого першого борця» [3, с. 3].

Уже в першому числі часопису подана стаття М. Волошина «Права української мови», в якій автор порівнює законодавство Австрійської монархії і Польської республіки і доводить, що більш демократичними були мовні закони начебто ретроградної (з позиції поляків) імперії: згідно із законодавством Австро-Угорщини від 1848 р. всі урядовці української частини Галичини мають демонструвати володіння українською мовою, конституція 1867 р. закріпила право народів розвивати свою народність і мову, Галицький краєвий закон 1907 р. утвердив права української мови в урядах і судах. Першим кроком «демократичної» Польщі було усунення всіх написів українською мовою із установ, залізниць, будинків, магазинів тощо. Австрійське законодавство уживало термін «український» як єдиний властивий для визначення української нації, у Польщі щойно 1927 р. президія Львівської апеляції постановила, що назва мови «українська» не заперечує ідентичності мови і нації. М. Волошин наголошує на рідномовних обов'язках українців – бути свідомими громадянами, які виплекають свідому українську адвокатуру, яка «навіть у найтяжчих хвилинах свого відповідального звання ніколи легкодушно в ім'я корисної кон'юнктури не резигнувала з основних прав матірньої мови своєї та клієнтів» [1, с. 36].

Надзвичайно гострою й суголосною до нашого часу є стаття «За права мови», підписана криптонімом Р.Д. (автором є адвокат, д-р Р. Домбчевський, пізніше у 1934 р. вийшла його книга з такою ж назвою). Автор порушує проблему ставлення українців до своєї рідної мови й дієвої настанови в обстоюванні прав української мови. Він наголошує, що розвиток мови – найголовніша умова державності: «Годі змагати до самостійності, як нація не береже в щоденному життю свого найбільшого скарбу, своєї першої одежі, в якій вона виступає перед людьми, та яка в великій мірі характеризує її саму» [11, с. 18].

Автор критикує непрофесіоналізм і байдужість частини українських адвокатів, які вживають у суді польську мову, не вимагають ведення документів українською мовою, тобто не використовують навіть той мінімум прав української мови, що закріплений у тогочасних польських законах. Р. Домбчевський наголошував на громадянській активності, адже українське громадянство «віддаючи державі податки, має право домагатися від держави пошановання своєї мови від кожного, з ким входить в який-небудь інтерес приватно-правний» [11, с. 20]. Увага до особистісного чинника у статті зумовлена специфікою польських законів про мову національних меншин від 1924 р., які визначали зокрема, що українці самі повинні домагатися, щоб усі рішення були видані, окрім державної польської, також українською мовою; мовою судів на певних територіях може бути українська мова, але тільки на вимогу українців; тільки етнічний українець як адвокат має право вживати українську мову. Р. Домбчевський наголошує: «Закони трапляють таким способом в саму підставу національності як суспіль-

ного явища. Про існування даного колектива як нації рідше не само почуття приналежності до даної етнографічної громади, але свідомо воля, виявлена прилюдно, воля одержати право нації» [11, с. 20].

Як вже зазначалося вище Р. Домбчевський був особливо активним у мовнозахисній праці, мав також публіцистичний таланти, його книга «За право мови», вийшовши 1934 р., кілька разів передруковувалася. У цій докладній студії Р. Домбчевський аналізує мовне законодавство на українських етнографічних просторах (на той час у різних державах), зрозуміло, зосереджуючи основну увагу на польському законодавстві й становищі української мови в різних суспільних та професійних сферах, також на правових засобах й шляхах боротьби за право української мови в Польщі. Р. Домбчевський формулює й етичні засади праці адвоката, говорить про національний імператив у цій професії: «Адвокатура це не тільки речник індивідуальних прав одиниці, але теж речник цілих суспільних груп, особливо ж нації. В справі береження прав української мови не може бути українська адвокатура тільки поневолею зряддям своїх клієнтів, членів нації; вона мусить бути першим борцем за це право й учителем свого народу» [3, с. 79]. Автор ретранслює «національний адвокатський обов'язок» (який випливав із польських законів, бо тільки Українець адвокат або інший заступник може вживати української мови в справах клієнтів Українців) в обов'язок честі, в державотворчу місію адвоката.

Глумаченню окремих положень закону про державну мову від 1924 р. також присвячені статті – «До інтерпретації закону язикового з 31 липня 1924 р. В. з. 78, поз. 757» (1930. – Ч. 3); О. Коссака «Уваги до закону про державну мову з 31 липня 1924 р.» (1929. – Ч. 4). Стаття О. Коссака присвячена дискримінаційній політиці влади щодо українських греко-католицьких священників, які провадять діловодство українською мовою. Юрист стверджує, що священника ніяким чином не можна притягнути до поняття державного службовця, а тому закон про мову не стосується парохіяльного уряду. До питання мови в церкві та церковного документоведення зверталися у своїх статтях також К. Левицький «До питання, в якій мові мають українські священники переписуватися з державними урядами?» (1937. – Ч. 1), Л. Ганкевич «Українські прізвища в метрикальних книгах і карне право» (1937. – Ч. 3). Л. Ганкевич розкриває один із асиміляційних механізмів польської гуманітарної політики – юридично необґрунтована вимога запису українських прізвищ відповідно до польської вимови. Так, у документах польські держслужбовці відтворювали українські прізвища як польські – Заець ставав Зайонцом, Вовк – Вільком, Добрянський – Добжанським. А тому Л. Ганкевич наголошує на праві й навіть обов'язку українських священників вести записи українською мовою згідно з українською фонетичною традицією.

Чимало публікацій «Ж і П» роз'яснюють українцям права щодо вживання української мови в певних урядових та правничих сферах – «Українська мова в нотаріаті у Польщі», «Українська мова в нотаріаті Української Соціалістичної радянської республіки», М. Винницький «Права української мови в нотаріаті», «В справі урядової мови коморників», «Права української мови на терені окружної Адвокатської Ради у Львові». Стаття К. Левицького «В боротьбі за права рідної мови» (1932 – Ч. 2) виступає на захист прав «осіб правничих» (тепер – юридична особа) уживати українську мову; всупереч конституції часто позовні заяви українських громад були повернені на підставі того, що в законі про мови йшлося про фізичних осіб.

У тогочасних умовах правничий часопис давав чи не єдину можливість для вироблення правничої термінології. Вже сам факт виходу фахових юридичних статей українською мовою стимулював розвиток правничої терміносистеми, проте співавтори часопису окрему увагу приділяли виробленню термінології. У статті д-ра Ю.В. «Наша правнича мова» йдеться про вироблення правничої термінології, яке залежить від самих юристів, які в змозі усунути хаотичність та несталість термінів. Ю.В. висуває чіткі вимоги (що відповідають сучасним) щодо термінології: термінологія має бути зрозумілою для кожної освіченої людини; термін повинен бути загальноприйнятим – «обов'язувати всіх і всюди», «бути устійненим»; термінологія повинна адекватно відтворювати поняття – «передавати всі правничі поняття зі всіма нюансами»; термінологія має насамперед вироблятися на основі рідної мови – «бути згідною з духом мови, а тому не може мати надто багато чужих примішок» [12, с. 14]. Серед практичних вказівок автора можна окремо виділити рекомендацію вивчати досвід і діяльність правників і мовознавців у Наддніпрянській Україні, бо там є чимало досягнень.

У 1935 р. у часописі існувала рубрика «Кутик мови», в якій роз'яснювали складні випадки уживання термінів. Робота українських правників і мовознавців була припинена із московсько-радянською окупацією 1939 р., а напрацювання в царині юридичної термінології стануть непотрібними через мовну русифікаторську політику нової влади.

Державницька позиція і праця українських адвокатів здобула визнання, зокрема митрополит А. Шептицький зауважував: «Історія української палестри є тісно зв'язана з історією цілого нашого народу для того, що українські адвокати від самого початку нашого політичного життя грали провідну роль в політиці» [10, с. 17].

Висновки

Отже, у 20-х – 30-х рр. ХХ ст. українські адвокати були провідною самоорганізованою силою, гідно реалізовували покладене на них завдання захисту національних інтересів в умовах політики пацифікації польської влади щодо українців, постійного поліцейного терору щодо всіх проявів українського національного життя.

Союз Українських Адвокатів і Товариство Українських Правників провадили активну культурно – освітню роботу, діяльність Союзу і Товариства була скерована на піднесення правової культури українців, створення громадянського суспільства, захисту прав української мови. Органом згаданих організацій був часопис «Життя і Право» (1928–1939 рр.). Часопис постійно виступав в обороні прав української мови та української нації. Журнал засвідчив високий фаховий рівень українських правників і їхню свідому громадянську позицію.

Усупереч утискам польської влади доба міжвоєнтя стала важливою віхою в розвитку української мови й правничої термінології.

Перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення внеску діячів Галичини 20–30-х рр ХХ ст. у розширенні функцій української мови, у виробленні наукового та офіційно-ділового стилю як необхідних елементів літературної мови.

Список використаних джерел

1. Волошин М. Права української мови. Життя і право. 1928. Ч. 1. С. 28–36
2. Гадакович М. «За права української мови»: наукова і громадська діяльність Костя Левицького в утвердженні прав української мови. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2017. Вип. 1. С. 313–324.
3. Домбчевський Р. За право мови. Львів: Накладом Союзу укр. адвокатів, 1934. 88 с.
4. Домбчевський Р. Перше десятиліття. Життя і право. 1938. Ч. 1. С. 1–3
5. За права української мови. Життя і право. 1932. Ч. 2. С. 52–59.
6. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 на підставі споминів. Жовква: Друкарня оо. Василян, 1926. 737 с.
7. Левицький К. Слово від видавництва. Життя і право. 1928. Ч. 1. С. 1–2.
8. Ковальчук В., Бучин А. Адвокатська та громадсько-політична діяльність Володимира Старосольського із захисту мовних прав українців у Другій Речі Посполитій. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 825. С. 79–84.
9. Петрів М. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. К.: «ЮСТІНІАН», 2014. 544 с.
10. Привіт Високопреосвященого митрополита Андрея Шептицького до Союзу українських адвокатів. Життя і право. 1933. Ч. 3. С. 17.
11. Р.Д. За права мови // Життя і право. – 1929. – Ч. 3. – С. 18–24.
12. Ю.В. Наша правнична мова // Життя і право. – 1930. – Ч. 4. – С. 13–16.